

УДК: 37.013.73 (477.83+438)
<http://orcid.org/0000-0002-4731-8740>

ІДЕЯ УНІВЕРСИТЕТУ У ЛЬВІВСЬКО-ВАРШАВСЬКІЙ ШКОЛІ. ФІЛОСОФІЯ СТОСОВНО НАУК

О.А. Гончаренко, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто проблему становища філософії у системі університетських наук з точки зору Львівсько-Варшавської школи (ЛВШ) (1895–1939). Вибір теми статті зумовлений політикою скорочення в Україні навчальних годин на вивчення філософії у вищій школі. З'ясовано, що ЛВШ у філософії вбачала основу університетського навчання. Звернено увагу, що визначення ЛВШ філософії як групи наук і світогляду є актуальним у контексті сучасної «битви за філософію» в Україні. Якщо нівелювання Міністерством освіти і науки України цінності філософії для вищої освіти представники української філософської спільноти пов'язують з невизначеністю в Україні її предмету, то з огляду ЛВШ визначенню предмету філософії має передувати визначення чим є сама філософія. Зроблено висновок, що філософія має право на унікальність в університетському навчанні, тому що саме філософія як група наук і світогляд може гарантувати поступ наук та розвиток суспільства.

Ключові слова: *ідея університету, Львівсько-Варшавська школа, філософія освіти.*

Засновник Львівсько-Варшавської школи (ЛВШ) – польський філософ Казимир Твардовський – у промові «Про достоїнність Університету» (1933) [15] акцентував увагу академічної спільноти на унікальному значенні філософії в університеті. «Такої думки вчений дотримувався, виходячи з того, що істина та пошук шляхів її здобування є предметом досліджень філософії, тому саме філософія є союзницею і проводирем для всіх, хто на будь-якій ниві людських шукань прагне до істини» [2, с. 199]. Вирізнення Твардовським філософії з-поміж інших наук знайшло відображення у науковій творчості представників його школи. Ця тема є особливою для українських вчених, оскільки їм доводиться відстоювати сьогодні абсолютну цінність філософії у вищій школі [3; 6; 7; 8]. Тому з'ясувати питання «Чому філософія згідно з представниками ЛВШ має право на унікальність в університетському навчанні?» – є метою цієї статті.

Ян Лукасевич відводив науці провідне місце у житті людини. Але щоб

стати науковцем, людина потребує, на його думку, певних здатностей, а саме висловлення думок рідною мовою, почуття дійсності, коректності міркування та точності і ясності мислення. Завданням університету вчений визначав розвиток цих здатностей у студентів.

Під здатністю висловлення думок рідною мовою Я. Лукасевич розумів вміння науковця виражати свої думки у словах, тому що навіть найгеніальніша думка, замкнута у розумі однієї людини, не належить науці, бо не є доступною науковому контролю. Оскільки ж найлегше висловлювати думки рідною мовою, то вчений наполягав на тому, що рідну мову слід розвивати не лише з національної точки зору, але й з наукової. Здатність почуття дійсності філософ потрактував ствердженням і спостереженням фактів та замилюванням і любов'ю до них, тому що підґрунтям кожної науки є факти, які науковець отримує завдяки зовнішньому чи внутрішньому досвіду. Тому йому потрібно розвивати власні відчуття й увагу та формувати певну емоційність душі. Здатність коректності міркування Я. Лукасевич визначив вмінням єднати факти між собою логічним зв'язком, оскільки наука не є відображенням фактів, а лише впорядкуванням і наданням їм відповідної форми – теорії, ґрунтованої на аргументах про них. Під здатністю точності і ясності мислення філософ розумів вміння науковця здійснювати дослідження на підставах логіки, тому що як людина, яка знає граматику рідної мови, може пояснити, чому саме так, а не по-іншому вживається певне слово, так і людина, яка знає логіку, може пояснити, чому саме такого, а не іншого методу потребує певне дослідження. При цьому вчений розумів, що добре мислити та належно здійснювати дослідження у певній галузі знання насправді може кожен, хто має певні вроджені здібності та отримав відповідну освіту, проте він був переконаний, що хто при цьому знає ще логіку, той не тільки зможе здійснити своє дослідження на методологічних підставах, але зможе також обґрунтувати чому він діяв саме так, а не інакше, тобто «у сумнівних випадках він впорається краще за того, хто не знає логіки» [11, с. 194].

Але яке відношення до цих здатностей має філософія? На це питання Я. Лукасевич дав відповідь у зв'язку із питанням поділу усіх наук на емпіричні та апіорні. Емпіричні науки ґрунтуються на досвіді, апіорні – ні. Емпіричними є гуманітарні та природничі науки, апіорними – формальні науки. Гуманітарні науки трактують витвори людського духу, якими є мова, література, звичаї, закон, суспільний устрій та які є предметом філології, історії, історії літератури, юридичних і суспільних наук. Природничі науки трактують дійсність, яка не є витвором людського духу та які є предметом фізики, хімії, астрономії, біології, геології тощо. Єднає гуманітарні та природничі науки психологія, оскільки її предметом є не витвори людського духу, але він самий, тому психологія – це основа гуманітарних наук. Формальні науки є інструментами наукового дослідження. До них належать логіка і математика. Логіка відіграє провідну роль, тому що вона потрібна у кожній галузі знання, математику ж не можна застосувати скрізь. Власне, з'ясування Я. Лукасевичем місця філософії серед емпіричних та апіорних наук робить очевидним її зв'язок із вище окресленими здатностями. Це пов'язано з розумінням вченим філософії як групи наук та неподільної єдності.

До філософії як групи наук Я. Лукасевич відносив логіку, психологію, метафізику, теорію пізнання, етику, естетику. Логіка, згідно з поділом наук вченого, належить до апіорних наук, психологія – до емпіричних. Оскільки ж метафізика, теорія пізнання, етика та естетика у точному значенні цього слова є теж науками, то вони відповідно відносяться чи до апіорних, чи до емпіричних наук. Як бачимо, визначенням філософії як групи наук Я. Лукасевич цілком вписує її у межі здійсненого ним поділу наук та доводить значущість філософських наук у формуванні вище зазначених здатностей.

Філософію як неподільну єдність Я. Лукасевич називав світоглядом. У цьому значенні філософія має дати людині відповіді на такі питання, як-то: Чим є світ? Чи світ є вічним чи одвічним? Що таке людина? Чи людська душа є смертною чи безсмертною? Ці питання науковець відніс до таких, на

які людина ще не вміє науково обґрунтовано відповідати, але прагне мати хоч яку-небудь відповідь, бо це для неї дуже важливо, бо пов'язано з найглибшими потребами її духовного життя. Не маючи ж науково обґрунтованих відповідей, людина заспокоює свої духовні потреби ненауковими гіпотезами. Наукою, що сприяє цьому є метафізика як історія філософських світоглядів. Визначення Я. Лукасевичем філософії як світогляду репрезентує чуттєвий вимір духовного життя людини, який не має відношення до науки, а є чимось проміжним між наукою, літературою і релігією, проте дуже важливим для конструювання індивідуального та національного світоглядів.

Аналогічний поділ філософії запропонував також Тадеуш Котарбінський. Концепцію філософії як світогляду науковець означив життєвою через те, що вона дає широкі можливості для живої праці думки. Концепцію ж філософії як групи наук – метафізики, теорії пізнання, логіки, етики, естетики – він не вважав життєвою, «оскільки це щораз більша неорганічна цілість, складена із переважно життєвих частин, які вимагають організаційної та методологічної самостійності» [10, с. 366]. Тому у концепції філософії в її найближчому етимологічному значенні як теорії мудрості, предмет дослідження якої становить виключно світ науки й окремим випадком якої є філософська логіка як академічна спеціальність, що охоплює психологію дескриптивного мислення, теорію пізнання, логіку елементарної філософії, формальну логіку, методологію й епістемологію, Т. Котарбінський вбачав можливість вирішення тих питань, що містяться чи серед питань світогляду, чи серед питань теорії мудрості. Відтак, гарантією єдності двох полярних концепцій філософій є філософська логіка. Така методологічна позиція філософа пояснює його наполягання на логічній сумлінності професійних філософів, життєво важливим завданням яких він вважав усунення погано поставлених запитань та марних спроб відповісти на них через те, що це лиш примножує спекуляції, здійснювані під виглядом філософії.

Юзеф Марія Бохенський, міркуючи про місію філософії у сучасному університеті, схилився до поглядів Карла Ясперса, який у книжці «Ідея Університету» (1946) чисту науку визначив однією з найбільших цінностей, які знає людство, тому розділення дослідження і навчання у вищій школі він вважав загрозливим, тому що виключення великої кількості молоді з університету позбавляє її контакту з цією цінністю протягом усього життя, даючи на заміну лише практичне знання. Ю. М. Бохенський погоджувався з німецьким філософом, що цього потрібно уникати за будь-яку ціну. На думку Ю. М. Бохенського, в університеті повинен бути центральний факультет – філософський, на якому б викладались усі чисті науки: чиста математика, філософія, теоретична біологія і т.д., а довкола нього концентрувалися б практичні факультети – для інженерів, учителів, теологів і т.д.. тоді «кожна молода людина мала би протягом усього навчання кілька годин на тиждень на центральному факультеті, вона мала би контакт з чистою наукою» [13, с. 35].

Таким чином, на погляд представників ЛВШ вивчення в університеті такої філософської науки як логіка є необхідним для поступу науки, тому що логіка формує ясне, критичне і методологічне мислення. Не випадково у зв'язку з цим Я. Лукасевич міркував над створенням в університеті методологічного інституту, який би відповідав за формальний вишкіл усіх студентів [12], а Ю. М. Бохенський наполягав на унікальності чистого знання в університетському навчанні. Історія ж філософії є критичною репрезентацією світоглядів великих мислителів, ознайомлення з якими може вплинути на формування студентами власного світогляду, а також визволення національної філософії з-під влади чужих світоглядів й побудову власного – національного – світогляду. Це підводить до висновку, що ЛВШ у філософії вбачала основу університетського навчання, бо саме філософія є дотичною до наближення людини до ідеальної мети життя.

Визначення ЛВШ філософії як групи наук і світогляду та обґрунтування нею унікальності філософського знання є актуальним у контексті

сучасної «битви за філософію» в Україні. Адже нівелювання Міністерством освіти й науки України цінності філософії для вищої освіти представники української філософської спільноти пов'язують з невизначеністю в Україні її предмету, зумовленою не в останню чергу тривалим пануванням марксистської ідеології у нашій країні, тоді як з огляду ЛВШ визначенню предмету філософії має передувати, власне, визначення чим є сама філософія, оскільки з плином часом до змісту поняття «філософія» було включено риси ненауковості й науковості, теоретичності й практичності.

Якщо прислухатись до українського дослідника у царині філософії Ігоря Карівця, то основою філософії є розуміння: «Все, що може дати філософія – це розуміння буття, більше нічого. Все інше – від лукавого» [4, с. 78]. Такої думки науковець дотримується, виходячи з філософії Платона, який визначав філософію шляхом до буття, а здивування – її початком. Тому на думку І. Карівця «для відродження філософії необхідно культивувати її поза кафедрами філософії і філософськими факультетами, які бюрократизовані та комерціалізовані, які обтяжені нерозумінням призначення філософії і які дають лише філософську освіту» [4, с. 81]. Проте повернення сучасної філософії до своїх початків заперечує поступ у філософії, тому що на певному історичному етапі філософія не просто перетворилась на «науку», «яка не потрібна, бо нічого не дає» [4, с. 78], а радше виявила ще одне своє призначення – «бути рефлексивним центром для інших наук» [1, с. 85], як про це стверджує професор філософії Бременського університету Дагмар Борхерс, який доводить необхідність «аналітичних окуляр» для університетської філософії, тому що центральні дослідницькі поля аналітичного філософування – логіка, теорія аргументації, теорія пізнання та знання, етика та прикладна етика, систематично викладена історія філософії – можуть зробити вагомий внесок до формального вишколу мислення та до впорядкування його змісту, а отже, можуть «прислужитися для розвитку освіти молоді» [1, с. 85].

Проаналізовані фрагменти міркувань сучасних філософів виявляють необхідність філософії для розуміння людиною буття й водночас необхідність філософії для самого буття людини. Разом з тим ці міркування є репрезентаціями протилежних – мінімалістської та максималістської – тенденції у визначенні поняття філософії. У цьому випадку ЛВШ демонструє прагнення до врівноваження протилежних тенденцій, оскільки виключення однієї з них на користь іншої суперечить цілості пізнання, в якому неможливо провести лінію між здивуванням і розумінням буття та прагненням до поглиблення його сутності й внутрішнього зв'язку, оскільки зір розуму може іноді бути оманливим, тоді як закони розуму можуть допомогти цього уникнути. Додатковим аргументом на користь визначення філософії у ЛВШ є позиція професора практичної філософії у Бременському університеті Георга Мора, який твердить про подвійний двоїстий зв'язок (*der zweifache Doppelbezug*) філософії [5, с. 79–80]. Ймовірно, «битва за філософію» в Україні завершилась би цілковитою поразкою її противників, коли б вітчизняні любителі мудрості дискусією стосовно предмету філософії перемістили у площину перебування її між повсякденністю і наукою, на якому так слушно наполягає Г. Мор, та яке так відстоювали у ЛВШ, а далі з'ясували б призначення філософії стосовно наук.

У цьому контексті варто звернутись до дидактики філософії Тадеуша Чезовського, оскільки вона відображає «двоїстість філософії» у практиці університетського навчання. Цілі навчання філософії учень Твардовського виводив на підставі альтернатив навчання філософії на гуманітарних та математично-природничих факультетах у повоєнній Польщі, а саме: для студентів усіх факультетів як головні принципи філософських наук; для магістрів декількох типів як додатковий предмет з урахуванням випадків філософського вишколу юристів, медиків і теологів; для магістрів педагогіки як основа педагогіки; для магістрів філософських наук з вивченням психології. Кожна з альтернатив навчання філософії охоплює іншу сферу

філософської освіти, залежно від цілей, на які вона скерована. Відповідно цілі навчання філософії мають бути для кожної з альтернатив:

Для головних принципів філософських наук – поглиблення пропедевтичних знань з середньої школи; загальний філософський вступ до наукового дослідження; основи наукової методології; філософські проблеми, що безпосередньо впливають з досліджень окремих наук, особливо епістемологічні проблеми; характерні форми вирішення філософських проблем в історичному висвітленні; основні поняття аксіології та теорії дії.

Для додаткового предмета – підготовка до постановки та вирішення філософських проблем, безпосередньо пов'язаних з цариною досліджень, які становлять головний предмет навчання, й особливо проблем основ чи філософських перспектив даної науки.

Для педагогіки – загальна філософська культура з особливим урахуванням історії філософії; вступ до проблем логіки, психології та етики.

Для основного предмета – надання систематичного знання у сфері логіки з методологією, описової психології та історії філософії, в межах якої будуть розглядатися проблеми метафізики, теорії пізнання та етики в історичному розвитку; вміння інтерпретації класичних філософських текстів; вступ до сучасної світової та польської філософської літератури; заглиблення у методи філософських досліджень в обраній монографічній галузі, докладне та поглиблене ознайомлення з цією галуззю.

Дидактичними ж засобами, які слугували б визначеними вище цілям навчання філософії, Т. Чежовський визначив такі:

Вступні вправи (просемінар). Читання та інтерпретація вибраних уривків з філософської вибірки з історичним та предметним коментарем; письмові вправи на розуміння та формулювання головної думки (виклад тексту та огляд). Письмові реферати з домашнього читання класичних праць чи сучасних монографій (два-три протягом року).

Семінарські вправи. Читання спеціальних праць сучасної філософської літератури (вітчизняної чи іноземної). Письмовий огляд текстів,

підготовлених для інтерпретації. Один письмовий реферат протягом року на задану тему (порівняльний виклад визначеної проблеми на основі читання праць визначених авторів). Індивідуальні самостійні роботи.

Лекції двох видів: систематичні репрезентації оглядів проблем та теорій; монографічні, пов'язані з власними зацікавленнями викладача.

Читання: ознайомлення з класичною та поточною філософською літературою; систематичний огляд філософських часописів. (Це потребує відповідної джерельної бази, локації та доступу до них).

Магістерська праця, мета якої: ознайомлення з одним із класиків філософії; застосування загальних методологічних вказівок до конкретної проблеми; реалізація техніки наукової творчості, а саме накопичення матеріалу, його опрацювання й використання.

Товариське духовне співжиття і самоосвіта у колі колег.

Цікаво, що дидактику філософії Т. Чежовський мислив орієнтиром для філософів, покликаних «очолити провід на шляхах людськості» [9, с. 313]. Колись і Твардовський писав: «Можливо, більше, ніж будь-коли людство безпомічно стоїть на схилі віку і не знає, куди повернутися. Отож, обов'язково потрібно, щоби хоча б філософи «голови не втрачали» та знали куди потрібно іти» [14, с. 242]. Вочевидь, Чежовському йшлося про поліпшення особистих та громадянських перспектив випускників університетів засобами філософії.

Отже, на погляд представників ЛВШ, філософія має право на унікальність в університетському навчанні тому, що саме філософія як група наук та світогляд може гарантувати поступ наук та розвиток суспільства. Проте це не значить, що філософія не може бути масовою. Але це вже тема для наступного дослідження.

Література

1. Борхерс Д. Аналіз, застосування, освіта: чи личитимуть університетській філософії аналітичні окуляри / Дагмар Борхерс ; [пер. з нім. М. Култаєва] // Філософська думка. – 2010. – №2. – С. 84–87.

2. Гончаренко О.А. Ідея університету у Львівсько-Варшавській школі. Стаття 1. Казимир Твардовський про достойність університету / О.А. Гончаренко // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К. : «Видавництво «Гілея», 2018. – Вип. 130 (3). – С. 197–200.
3. Карівець І. Суть філософії, або чому ненавидять філософію / Ігор Карівець // Філософські науки: Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». – 2017. – Vol. 3, No 1. – С. 81–85.
4. Карівець І. Філософія і філософська освіта / Ігор Карівець // Філософська думка. – 2014. – №6. – С. 77–81.
5. Мор Г. Чи потребують сучасні суспільства орієнтацій і чи може їх надати філософія? / Георг Мор ; [пер. з нім. М. Култаєва] // Філософська думка. – 2010. – №2. – С. 68–83.
6. Предеина М. Должна ли философия быть массовой / Мария Предеина // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2017. – № 1 (20). – С. 246–256.
7. Пролеев С. Філософські компетентності: якими їм бути? / Сергій Пролеев // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2016. – № 2 (19). – С. 88–96.
8. Степаненко І. Людинотворчий потенціал філософії: стратегічні перспективи вищої освіти / Ірина Степаненко // Філософія освіти. Philosophy of Education. – 2017. – № 1 (20). – С. 235–245.
9. Czeżowski T. Dydaktyka filozofii w nauczaniu uniwersyteckim / Tadeusz Czeżowski // Tadeusz Czeżowski. Odczyty filozoficzne. – Toruń, 1958. – S. 310–313.
10. Kotarbiński T. Żywotne i mniej żywotne koncepcje zadań filozofii / Tadeusz Kotarbiński // Przegląd Filozoficzny. – 1936. – R. XXXIX. – z. IV. – S. 366–367.
11. Łukasiewicz J. O nauce i filozofii / Jan Łukasiewicz // Przegląd Filozoficzny. – 1915. – R. XVIII. – z. 3–4. – S. 190–196.
12. Łukasiewicz J. O potrzebie założenia instytutu metodologicznego / Jan Łukasiewicz // Ruch Filozoficzny. – 1912. – R. II. – № 2. – S. 17–19.
13. Między Logiką a Wiarą. Z Józefem M. Bocheńskim rozmawia Jan Parys / J.M. Bocheński, J. Parys. – Montricher: Les Editions Noir sur Blanc, 1992. – 328 s.
14. Twardowski K. Franciszek Brentano a historia filozofii / Kazimierz Twardowski // Kazimierz Twardowski. Rozprawy i artykuły filozoficzne. – Lwów, 1927. – S. 229–242.
15. Twardowski K. O dostojństwie Uniwersytetu / Kazimierz Twardowski. – Poznań : Uniwersytet Poznański, 1933. – 23 s.

ИДЕЯ УНИВЕРСИТЕТА В ЛЬВОВСКО-ВАРШАВСКОЙ ШКОЛЕ. ФИЛОСОФИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО НАУК

О.А. Гончаренко

В статье рассмотрена проблема положения философии в системе университетских наук с точки зрения Львовско-Варшавской школы (ЛВШ) (1895–1939). Выбор темы статьи обусловлен политикой сокращения в Украине учебных часов на изучение философии в высшей школе. Выяснено, что ЛВШ в философии видела основу университетского образования. Обращено внимание, что определение ЛВШ философии как группы наук и мировоззрения является актуальным в контексте современной «битвы за философию» в Украине. Если нивелирование Министерством образования и науки Украины ценности философии для высшего образования представители украинского философского сообщества связывают с неопределенностью в Украине ее предмета, то учитывая ЛВШ определению предмета философии должно предшествовать определение самой философии. Сделан вывод, что философия имеет право на уникальность в университетском образовании потому что, именно философия как группа наук и мировоззрение может гарантировать прогресс наук и развитие общества.

Ключевые слова: идея университета, Львовско-Варшавская школа, философия образования.

THE IDEA OF THE UNIVERSITY AT THE L'VIV-WARSAW SCHOOL.
PHILOSOPHY IN THE SCIENCES.

O.A. Honcharenko

The article deals with the problem of the status of philosophy in the system of university education from the point of view of the L'viv-Warsaw School (LWS) (1895–1939). The choice of the topic is determined by the policy of curtailing the academic hours in Ukraine for the study of philosophy at higher educational institutions. The consideration of philosophy in the science field in university problem was carried out on the basis of the works of Jan Lukasiewicz “Science and Philosophy” (1915), Tadeusz Kotarkinsky’s “Life and Less Life Concepts of the Philosophy Problems” (1936), Tadeusz Chziewski “Didactics of Philosophy in University Education” (1946) and Jozef Maria Bocenskiss “Between Logic and Faith” (1992). It was found out that LWS considered philosophy as the basis of university studies. It is highlighted that the definition of LWS philosophy as a group of sciences and worldview is relevant in the context of the modern "battle for philosophy" in Ukraine. If the representatives of the Ukrainian philosophical community explain leveling the values of philosophy for higher education by the Ministry of Education and Science of Ukraine as arising from ambiguity of its subject in Ukraine, then, in view of the LWS, the definition of the subject of philosophy must precede the definition of what philosophy itself is. Probably the “battle for philosophy” in Ukraine would have ended in a complete defeat of its opponents, if the domestic wise lovers of philosophy were moved into the plane of their stay between everyday and the science, and then they would find out the purpose of philosophy in the sciences. The argument in favor of defining philosophy LWS is the position of Georges Moor – the professor of practical philosophy at the Bremen University, who asserts the double dual connection (*der zweifache Doppelbezug*) philosophy. It is concluded that philosophy has the right to uniqueness in course of university education because it is the philosophy as a group of sciences and the worldview that can guarantee the progress of the sciences and the development of society.

Key words: the idea of the university, the L'viv-Warsaw School, philosophy of education.